

Adrigán Erzsébet

A demokratikus értékek közvetítésének lehetőségei a 10-12 éves korosztály számára

A tanulmány a kiskamaszok érzelmi élete, gondolkodásmódja alapján mutatja be a társas kompetenciák fejlesztésének lehetőségeit. Kiemelt hangsúlyt kap, hogy a hormonális és testi változások milyen hatással vannak a korosztály társas viszonyaira, kortárs közösségeire. Bemutatja az agresszió, a szorongás szabályozás és a társas kompetenciák összefüggéseit, az együttélés szabályaihoz való korosztályi viszonyulás alakulását. Az önismeret igénye ebben az életkori szakaszban jelenik meg először, amelynek erősítése, az önismeret, mint érték elismerése kiemelt szerepet kap.

A 10-12 éves életszakasz általában a gyerekkor végének a kezdetét is jelzi. A kisiskolásból felső tagozatos lesz, a legfiatalabb a nagyok között, de már nem kicsi. Az értelmi, a testi, a lelki fejlődésben egyelőre még csak kisebb-nagyobb változások érzékelhetők, amelyek előhírnökei a serdülőkori nagy fejlődési ugrásnak.

A kibontakozó hormonális változásokkal párhuzamosan aktivizálódik a tudattalan szexuális ösztönélet, érdekessé válnak eddig kevésbé vonzóknak tartott dolgok, ami piszkos olykor undortkeltő, most izgalmat, örömet okoz, mint az első éveitekben. Ehhez most egy érettebb intellektus társul, alakulóban lévő érdeklődésekkel. A gondolkodás fejlődése elmozdul az absztrakt fogalmi gondolkodás irányába 12-13 éves kortól kezdődően. Születőben van az elvont fogalmakkal való műveletek végzésére való képesség. Megváltozik az együttélés szabályaihoz, általában a szabályokhoz való viszony. A spontán alakuló közösségekben a szolidaritás, az együttműködés igénye és öröme a szabályozó erő. Azok a gyerekek, akik egyéni pszichés fejlődésükben az agresszió- és a szorongás szabályozásában nehézségekkel küzdenek nem képesek a közösségi élet, az együttműködés örömét átélni perifériára kerülnek jobban, mint eddig - a kortárscsoportokban. A vezető szerep betöltésében olyan személyes tulajdonságok kapnak helyet, mint az ügyesség, ötletgazdagság, jó megjelenés.

Kisiskoláskorban a nemek elkülönülésének identitásépítő szerepe van. A nemi különbségek hangsúlyozása abban segíti a gyerekeket, hogy saját nemükhöz tartozásuk határozott kontúrokat kapjon. A hormonális, testi változások, a szexuális ösztön újraéledése a gyerek számára egy újszerű, körvonalazatlan eddig ismeretlen izgalommal társul. Viselkedésük a másik nem jelenlétében fellazulttá válik, nevetgélnek, összesúgnak, csúfolkodnak.

Zavarodottságuk, beszabályozatlanságuk jelzi izgalmaikat. A szexualitás, a szexuális érdeklődés ebben a korban nem ugyanaz, mint felnőttkorban. Izgalom már van, de a nemi vágy az ellentétes nem tagjai iránt még hiányzik. Titokban szívesen nézegetnek, különösen a 12-13 évesek erotikus képeket. Fontos momentum ebben, hogy titokban. A látottak okozta izgalomhoz a kíváncsiság, titkolózás légköre is hozzátartozik. Gyakran magát a szexet undorítósnak, elutasítandónak tartják és ijesztőnek, mert ez ütközik bennük az életkoruk alapján elképzelt gyengéd szerelemmel. Ez akkor is így van, ha kiterjedt ismeretekkel

rendelkezik a szexualitásról. Ez egy az érzelmi életüktől elkülönítve tárolt információ halmaz, amit ha önmagukra kell, hogy vonatkoztassanak, akkor az szorongáskeltő. Ezért a felnőttekkel folytatott olyan beszélgetések, amik a szexualitásról szólnak inkább elutasítandóak a számukra semmint érdekesek. Gyakran erőszakosnak élik meg ezeket függetlenül a felnőtt szándékától. Nem a szex az igazán érdekes a számukra, hanem a szerelmi történetek, ahol a nő és a férfi szeretik egymást, aminek számtalan gyengéd kifejezési formáját láthatják. Lírai, érzelmes kapcsolatokról olvasnak, néznek filmeket szívesen. Érdekes számukra az, miként lettek a környezetükben élő felnőttek egymásba szerelmesek, eddigre általában ismerik szüleik szerelmének a történetét is. A szerelem, a szerelem mibenléte, megnyilvánulási módjai, a szerelemi érzés kibontakozása érdekli őket. Az érzésen van itt a hangsúly. Ebben az életkorban már általában alakulóban van a tapasztalatuk arról, milyen is az az érzés, amikor tetszik nekik valaki az ellenkező nem tagjai közül, arról azonban még nincs tapasztalatuk, hogy milyen az, amikor szerelmesek. Felnőttek jelenlétében vonzalmaikról nem szívesen számolnak be. Titkos életük részének tekintik. A hormonális változások testi változásokkal járnak. A lányoknál előbb alakul ki a másodlagos nemi jelleg, mint a fiúknál. Ez a kortársközösségeken belül feszültségforrás lehet. A lányok időnként hajlanak arra, hogy biológiai fejlettségüket a felsőbbrendűek fölényére váltsák át és lebecsüljék a fejletlenebb fiú kortársaikat. Az osztályterekben a pedagógusokra hárul az a feladat, hogy ez a feszültség a közösségi élet erősítésének az irányába hasson. A fiúknak nehezebb az iskolai élethez való alkalmazkodás, mint a lányoknak. Nagyobb a mozgásigényük, több fizikai aktivitásra van szükségük ezt az iskolai oktatás kevésbé képes figyelembe venni, nehezen tudja tolerálni. A tanárok között kevés a férfi, több a nő, ami lélektanilag azt is jelentheti, hogy a fiúk szempontjai a női elvárások szűrőjén keresztül érvényesül elsősorban. A nő pedagógusoknak a férfiakkal kapcsolatos negatív érzéseik, előítéleteik, elvárásaik kihathatnak arra, hogy mennyire képesek a fiúk igényeit felismerni az osztályban, illetve, hogy mennyire képesek megbecsülni őket és az értékeiket felismerni. Ha erős az a tendencia, hogy a lányokkal összehasonlítva legyenek, akkor nehezebb megérteni őket és együttérezni velük, ha a fiúk és a lányok közti különbségek nem értéképzőek, hanem elfogadható tények, akkor könnyebb a fiúkra hangolódni és az értékeiket méltányolni. Ez az a pedagógusi attitűd, ami a biológiai érettség következtében kialakuló elhatárolódást a fiúk és a lányok között enyhíteni tudja. Ráadásul a fiúk és a lányok egyaránt átélnek a testi változások miatt egy szorongást. A lányok szép nők szeretnének lenni, figyelik a mellüket nő-e már, elég nagy lesz-e vagy éppen fordítva nem lesz-e túl nagy, a fiúk magasak, és erősek akarnak lenni, de ki tudja így lesz-e és így tovább. Se szeri se száma a testi változások körüli aggodalmaknak.

A nemek közti egyenjogúság alapja az a természetes igény, hogy akár férfi, akár nő az illető joga van arra, hogy elismerjék és elfogadják a társai azt, hogy ő egy érző, megbecsülésre, a saját értékességére igényt tartó személy tekintet nélkül arra, hogy milyen nemű – és e szerint is bánjanak vele. Az érett, együttműködésre alapozott közösségeknek ez egy fontos alapelve. Ebben az életkorban ennek hangsúlyozása és érvényesítése az említett változások miatt különösen lényeges.

A korábbiakhoz képest egy jelentős változás ennél a korosztálynál az, hogy megjelenik bennük az önismeret igényének a csírája. Nem olyan tudatosan még, mint a serdülőkorban, de már foglalkoztatja őket az, hogy milyenek is. Kezd megformálódni az egyéniségük, erre van

is egy törekvés bennük, de még elsősorban külsődleges dolgokban, megjelenésben, a hallgatott zene megválasztásában stb. a hiteles egyéniség alapkérdése az, mi az, amit szeretek, mi az, ami tetszik nekem. Ezekre a tudatosan fel nem tett kérdésekre az a nem tudatosan adott válasz, amit a gyerek az egyéniségében megformál. A felnőttek részéről nagy segítség a gyerek számára az, ha bíztatják arra, mondja el mi az, ami tetszik neki és mi az, ami nem és miért. Mi az, amit szeret csinálni és mi az, amit nem, mi az, amit szeret olvasni és mi az, amit nem, mi az, amit szeret tanulni és mi az, amit nem, mi az, ami érdekli és mi az, ami nem és így tovább. Ezek a tudatosság, a tudatos önismeret irányába terelő kérdések, amik segítik és ösztönzik a gyereket abban, ami egyben fejlődési feladata is, hogy kezdje megismerni önmagát. Az önismeret elengedhetetlen érték a felelősséggel vállalt felnőtt létben. A reális önismeret alapja annak biztos tudata, hogy mi az, amit szeret az ember és mi az, amit nem, mi az, amit jól visel, mi az, amit nem, melyek a saját adottságainak a korlátai és melyek a lehetőségei – és így tovább. Felelősséget csak úgy képes az ember vállalni önmagáért és a tetteiért, ha elég jól ismeri magát. Az együttműködést, egyenjogúságot elismerő, demokratikus szellemiségű közösségek létrejöttének egyik alapfeltétele az, hogy a tagok tudatosak legyenek a jelenlétüket, döntéseiket, saját személyüket illetően. A tudatos önismeret szándéka először ennél a korosztálynál ültethető el, mert ekkor jelenik meg az emberi psziché fejlődése során először az önismeret igénye. A gyerekek szívesen ruházzák fel magukat pozitív tulajdonságokkal ebben az életkorban, ami természetes, ez az önismeret kezdete. Könnyen össze is keveredik bennük a valós és a vágyott tulajdonságok sora. Egyre gyakoribbá váló ábrándozásaik a jövőbe repítik őket, találkozni későbbi, elképzelt önmagukkal. Keresik és kezdik megteremteni önmagukban azt az ideált, akivé válni akarnak. A jövő lenyűgözően érdekes a számukra. A játék helyét fokozatosan kiszorítja ennél a korosztálynál a nappali ábrándozás, aminek a tárgya saját személyük illetve a saját jövőjük. Kalandos, izgalommal teli életre vágnak, ahol nincsenek szürke hétköznapiak. Olyan életre, amelyben nem mindennapi élethelyzeteket, konfliktusokat oldanak meg nem mindennapi emberekként. A csodának itt már nincs tere. Ezt a realitáselvű gondolkodásuk nem teszi megengedhetővé a számukra.

A jövő iránti nyitottságuk érdekessé teszi számukra az emberiség, a Föld jövőjével kapcsolatos kérdéseket és problémafelvetéseket. Szívesen vitatják ezeket meg, különösen aktivizálhatja őket, ha ebbe a saját személyüket is bevonják, például úgy hogy önmagukat is elképzelik a távoli jövőben megfestett környezetben olyan felnőttként, aki valami nagyszerű akciót hajtott végre. A jövő iránti érdeklődésük miatt különösen fogékonyak arra, hogy a környezet védelmét, a környezettudatos magatartást, mint értéket befogadják, magukévá tegyék.

Az egyéniség alakításának, alakulásának folyamata időnként együtt jár az én vagyok érzésének a hangsúlyozásával. Felerősödnek az exhibicionista vágyak. A gyerekek nagy része szívesen színészkedik, ábrándozik színpadi szereplésekről, sikerekről. Ezek a vágyak természetes kielégülést nyerhetnek az értékek átadásának a folyamatában, ha ott lehetőség adódik a dramatikus megjelenítésekre. Már ügyesen képesek kitalálni, megrendezni és lejátszani történeteket. Képesek arra, hogy a szervezés során több felmerülő szempontot figyelembe vegyenek. Ez a gondolkodási folyamataik fejlődésének egy újabb lépcsőfokát jelzi. Az eltérő szempontokat képesek követni, racionális megoldásokra törekednek. Ez a decentralizációs képessége elengedhetetlen ahhoz, hogy az eltérő véleményeket tudják követni és

megvitatni. Fejlődésüket segíti, ha a felnőtt környezet támogatja, ösztönzi őket abban, hogy vegyék észre a látottak, hallottak során a különbözőségeket. Érdekes feladat számukra, ha egy film- vagy regénybeli szereplőnek egy adott helyzetét önmagukra kell vonatkoztatniuk, abban a helyzetben ők mit tettek volna, ők mit gondoltak volna a többi érintett szereplőről. Ha ezt dramatikus formában is előadhatják, fokozza lelkesedésüket, hiszen ez a megjelenítési mód olyan, ami életkorilag is kedvelt a számukra.

A decentralizációs képessége alkalmassá teszi őket arra, hogy eltérő nézeteket, véleményeket, vélekedéseket ütköztessenek úgy egymással, hogy közben lehetővé válik újabb szempontok megértése és átgondolása. Ennek révén tapasztalatot szerezhhetnek arról, hogy a viták gazdagíthatják ismereteiket, gondolkodásukat, ahogy azt is, hogy többen több szempontot tudnak felvetni, így maga a csoport bizonyos feladatokat hatékonyabban képes megoldani, mint az egyén. Az együttműködés öröme ez fokozhatja. Ebben az életkorban szívesen oldanak meg közösen, csoportban feladatokat, különösen akkor, ha módjuk és lehetőségük van arra, hogy ezt öntevékenyen tegyék. A felnőtteknek elegendő csak a főbb feladatot megadni, a lebonyolítást már a gyerekekre lehet bízni. Ugyanakkor a felnőtt jelenléte szükséges, mert ha egy problémán nem képesek túljutni, akkor segítségre szorulnak. Például, ha az a feladat, hogy a csoport tagjai reklámozzanak a többieknek egy rövid jelenetben olyan filmet, amit szerintük érdemes megnézni, mert a főszereplő a nehéz helyzetét olyan talpraesetten oldotta meg, ami nekik is tetszett, akkor a pedagógus fontos, hogy kövesse melyik csoport hol tart a feladatban, és ha azt látja, túl sokat időznek egy részletnél, akkor próbálja megérteni, mi ennek az oka. Első lépésben elegendő a gyerekeknek csak azt elmondani, hogy a felnőtt szerint miért nem tudnak tovább lépni, gyakran ez önmagában elegendő arra, hogy a holtpontra továbbblendüljenek. Néha konkrét tanácsra vagy ötletre is szükségük van. A csoportos együttműködést igénylő kreatív feladatok lehetővé teszik a gyerekek számára azt, hogy meg tapasztalják, miként járhat együtt az önértékelés igénye és a többiek szempontjainak a figyelembevétele.

A gyerekek hatékony együttműködési készségét ebben az életkorban támogatja az is, hogy kezd kialakulni az a képességük, hogy szubjektivitás nélkül értékeljék társaik képességeit. Felismerik kortársaik egyéni képességeit, amelyeket akkor is el tudnak ismerni, ha éppen nem kedvelik őket. Ebből az következik, hogy például akkor is elfogadják, meghallgatják az okosnak tartott fiú vélekedését egy közösen végzendő feladathelyzetben, ha éppen nem szeretik őt olyan nagyon. Az objektivitás az ítélet- és véleményalkotásukban a belátás iránti igényük kialakulásának a következménye. A belátásra való képesség fejlődését nagyban befolyásolja a felnőtt környezet. Ettől az életkortól kezdve kiemelkedő szerepet kap a felnőtt gyerekekkel szembeni attitűdjében, bánásmódjában az, hogy a kéréseit, elvárásait indokolja, magyarázza. Míg korábban a gyereket engedelmisségre bírta többnyire a felnőtt tekintélye, mostanra ez háttérbe szorult. Az hogy valami a gyerek számára elfogadható-e vagy sem már nem azon múlik, hogy ki mondja, hanem sokkal inkább azon, hogyan. Az eredményes befolyásoláshoz szükséges olyan magyarázat, ami a gyerek számára elfogadhatóvá teszi a kérést. A belátásra építő csoportlétkörben bontakozhat ki a 10-12 évesek által igényelt öntevékeny, kezdeményező, közös döntésekre építő csoportélet. Az önállóságra, önálló döntésekre vonatkozó igény a személyiségfejlődés során ennél a korosztállyal jelenik meg először. Ez a törekvés ekkor még többször ütközik a realitással, mert az önismereti háttér, a

körülmények, a lehetőségek pontos felismerésének megítélése még korlátozott, nem áll rendelkezésre kellő tapasztalat.

A demokratikusan működő felnőtt közösségekben az egyénnel szemben támasztott elvárások sorába tartozik az önállóságra való képesség - a felelősség vállalás mellett. Az egyének önálló, egyedi gondolatai, elképzelései helyet kérnek a közösségi életben, mert hozzájárulnak annak gazdagításához. Az önállóság ugyanakkor fontos, hogy a közösség, a csoport érdekeivel is találkozzék. A felnőttek feladatai közé tartozik ennél a korosztálynál a közösség és egyén szintjén egyaránt az önállóság támogatása.

A tíz-tizenkét évesek egyszerre szentimentálisak és racionálisak. Szívesen olvasnak, néznek és hallgatnak érzelmileg megragadó történeteket, ugyanakkor gondolkodásukat már az objektivitásra, tényyszerűségekre, belátásra való törekvés uralja. Kortársközösségeikben aktívak, kezdeményezők, önállóságot igénylők, de időnként még nem vagy csak nehezen ismerik fel a reális lehetőségeket, saját tűrőképességük határait és más korlátokat. Lenyűgözi őket a jövő, amiben nagyszerű, kalandokkal teli, szabad élet vár rájuk. A felnőttek támogató, őket ismerő és megértő jelenléte biztonságos háttérül szolgál arra, hogy kibontakozhasson az önismeret utáni vágyuk, a tudatosság iránti igényük.